

Розвиток поетичної творчості молодших школярів

*Учити поетичної творчості треба не для того,
щоб виростити юних поетів, а щоб облагородити
кожне юне серце, а це така ж важлива справа,
як навчити писати і розв'язувати задачі ».*

В. Сухомлинський

Чинною програмою Міністерства освіти і науки України передбачені завдання, які спрямовані на розвиток поетичної творчості молодших школярів: формувати повноцінне сприймання, розуміння і відтворення поетичного тексту; розвивати творчі здібності школярів; формувати читацьку самостійність учнів. Передбачено знання і вміння щодо усвідомлення жанрової специфіки вірша: рима, ритм, звукопис, настрій; вміння декламувати і складати вірші.

Розвиток поетичних здібностей визначається як процес формування здібності до безпосереднього **сприймання** поетичних творів, складних умінь свідомо **аналізувати** та **оцінювати** прочитане, керуючись при цьому естетичними критеріями та художнім смаком, виробленими в школі під час засвоєння курсу літератури та у широкому позашкільному спілкуванні з мистецтвом.

Знання учителем психолого-педагогічних особливостей сприймання поетичних творів є важливим для формування поетичних здібностей молодших школярів.

Характер сприймання художнього твору і вплив його на збагачення духовного світу учнів залежать не лише від змісту поетичних творів, а також від умінь дітей повноцінно їх сприймати: від їх підготовки, від характеру естетичного досвіду, інтересів, смаків, від наявного типу сприймання – синтетичне, аналітичне чи аналітико-синтетичне.

Повноцінному **сприйманню** поетичних творів у початкових класах сприяє розуміння молодшими школярами таких складових твору як тема, ідея,

композиція, мова твору, автор та інші. Ці літературознавчі поняття розглядаються у початковій школі у тій мірі, в якій вони допомагають дитині повноцінно осмислити поетичний твір, відтворити систему художніх образів.

Звичайно, сприймання і розуміння поетичного твору не може зводитись лише до засвоєння літературних знань важливо, щоб **аналіз** поетичного твору не був нав'язаний учням, а став їхньою творчою, колективно-пошуковою діяльністю.

Оскільки, молодший шкільний вік – це період найсприятливіший для активізації мовлення дитини, її творчості, фантазії та уяви, то **поетичні здібності** дитини варто формувати у початкових класах.

В міру того, як молодші школярі починають систематично творити залежно від своїх індивідуальних особливостей, формуються компоненти поетичних здібностей (поетичне сприймання, творча уява, образне мислення тощо).

В.Левіним визначено етапи формування поетичних здібностей молодших школярів. *Перший етап: включення в ігрову творчість* і спілкування у дитячій групі компенсує недоліки у **розвитку уяви**, спілкування і мотивації учіння, які виникають ще у дошкільному віці.

Другий етап: засвоєння елементів поетичної форми у грі. Його завдання: розвинути в учнів практичні уміння **ігрового оволодіння художніми засобами**: римою, віршованими розмірами, звукописом, інтонацією, тропами (епітетами, порівняннями, метафорами, гіперболами); розвинути самооцінку – сформувати готовність і вміння оцінювати свої дії з літературним матеріалом.

Третій етап є кульмінаційним, на якому школяр: -усвідомлює комунікативні можливості художніх засобів (які на другому етапі були засобами гри); починає **бачити у собі поета**, здатного впливати на інших людей, на їх настрої, світогляд.

Критерієм самооцінки літературної творчості стає реакція слухачів: *-Чи їм цікаво? -Чи почули щось нове і важливе для них?* Завдання цього етапу: формування умінь користуватися художніми засобами у спілкуванні з мистецтвом; усвідомлення у собі авторських здібностей; формування комунікативно-оцінного ставлення до своєї мистецької творчості і.

Четвертий етап: формування комунікативно-оцінного ставлення до мистецтва. На цьому етапі відбувається перенесення художньо-комунікативної позиції з власної творчості дітей на твори майстрів. Критерієм результативності поетичної творчості, яка сформувалася у власній навчально-поетичній діяльності, є усвідомлення учнями власних досягнень

Окреслимо зміст методики організації літературознавчої діяльності, яка проявляється змісті таких основних напрямів: 1) виразно читати; 2) аналізувати вірші; 3) декламувати, виявляти жанрові особливості поезії; 4) складати власні вірші (Див.додаток Д.). З цією метою учитель працює над такими важливими вміннями молодших школярів на уроці літературного читання:

- 1) формування в учнів умінь слухати поезію;
- 2) усвідомлення молодшими школярами жанрових особливостей вірша;
- 3) розвиток вміння аналізувати поетичні твори;
- 4) удосконалення вмінь виразно читати вірші;
- 5) віршування та формування умінь складати поетичні твори;
- 6) розширення і поглиблення читацького кругозору (Див.додаток Г.).

Детальніше робота над формуванням поетичної творчості подана у конспектах, відповідно до чотирьох жанрових характеристик («секретів») вірша. Етап уроку – **сприйняття та усвідомлення нового матеріалу** вміщує цікаві вправи на усвідомлення, засвоєння, закріплення поняття та для перевірки отриманих знань, які виконуються послідовно за пов'язаними частинами:

- **Спостереження.** Вправи на ознайомлення учнів із певним секретом вірша.
- **Усвідомлення.** Вправи з метою усвідомлення змісту певного поетичного поняття.
- **Тренування.** Вправи, які автоматизують отримані знання, вміння і навички.
- **Творче застосування.** Літературознавча діяльність з розвитку власних поетичних здібностей у процесі виконання творчих завдань.

➤ **Контроль, взаємоперевірка.** Вправи для перевірки і оцінки результатів навчально-літературно-творчої діяльності самими школярами (можливо вчителями і батьками).

Залежно від мети уроку, поставлених завдань, такі вправи використовують як на одному уроці, так і на різних уроках літературного читання у процесі вивчення поетичних творів.

Наводимо орієнтовні **фрагменти конспектів** уроків літературного читання: **засвоєння жанрових особливостей поетичних творів** з урахуванням етапу уроку – **сприйняття та усвідомлення нового матеріалу.**

Фрагмент уроку № 1

Тема: Секрети” літературно-художньої діяльності – віршування. **Рима.**

Мета: знайомити учнів із жанровими особливостями вірша, дати поняття про риму. Вдосконалювати уміння помічати особливості поетичної мови, співвідносити їх зі змістом твору.

Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу

1. -Сьогодні ми пограємо в гру “Подібні хвости”, яку придумав американський поет Джон Чіарді. Прочитайте його вірш у перекладі Романа Стефа.

- *Дві пташки дивовижні у моїй скрині є.*
- *І якщо хочеш, то зіграй у гру, дитя моє.*
- *Але щоб гру могли почать, затям, мій друже, ти,*
- *Що різні ці мої птахи та схожі в них хвости.*
- *Піймати тих чудних пташок таки нелегкий труд.*
- *Імення дивно в них звучать: їх **римами** зовуть.*
- Ви зрозуміли, що таке рима?

[Рима – це співзвучність закінчень слів у віршованих рядках.]

2.-Як ви думаєте, чи можна ці рядки назвати віршем?

Ми знов побачили весну,

Яка прокинулася нарешті

Вже скрізь біжать струмки,

І повернулись граки знов.

(-Рядки не можна назвати віршем, вони не римуються)

-Отже, ми відкриваємо перший секрет поетичного твору – наявність **рими**

3.-А зараз гра «Добери риму». До слів: *лак, зірка* ... підберіть співзвучні слова (слова, які римуються) з поданих: *Мак,рак, шпак, дивак. Дірка ,нірка,, сірка,гірка.*

– Тепер ви задавайте мені слова, а я буду римувати. [Мама.]

– *Бабуся.* (Діти сміються.) Хіба не підходить? А як правильно?

[*Телеграма, рама, панама ... .*]

4.-Перевіримо у грі «*Хто швидше?*», чи зумієте ви впізнати слова, які римуються. -*Виберіть пари слів, що римуються і покажіть число (сигналізатором):* 1.Вода-біда. 2.Зірка-лампа. 3.Робота-болото. 4.Кінь-лоша. 5.Лінь-кінь.6.Зірка-нірка.

- Молодці діти, ви зрозуміли перший секрет поезії – римування. Сучасний український поет Дмитро Павличко зауважив, що “буденне” і “сіре” слово, як тільки воно стає *римою*, перетворюється на очах, ніби в ньому оживає молодий голос, душа його оновлюється і розквітає.

- 5.Весела поетична хвилинка. -Доберіть за аналогією:

-*Лю-лю-лю – друзів дуже я .....*

-*Ка-ка-ка- - дай напитись .....*

-*Бе-бе-бе – беру в друзі я .....*

-*Ру-ру-ру – починай веселу.....*

-*Л-лі-лі – живе білка у .....*

-*Ко-ко-ко - .....*

-*Ох-ох-ох - .....*

-*Ять-ять-ять - .....*

6.Гра “Поверни риму”.

Учитель називає слово, учні добирають у відповідь римоване.

Коса – роса, оса, краса.

Сонечко – віконечко, донечко.

Весна – красна, Десна, рясна.

Лисичка – сестричка, невеличка, травичка, суничка.

7.Дописування віршів, запропонованих учителем: -Закінчіть останні рядки, добираючи римовані слова

– А зараз ускладнимо нашу роботу. Я напишу опорні слова, за якими кожен з вас напише вірш і дасть йому заголовок (Опорні слова: *сонечко, прокинулось, віконечко, всміхнулось, світло, тепло.*)

Фрагмент уроку № 2

Тема: “Секрети” літературно-художньої діяльності – віршування. Звукопис.

Мета: ознайомити учнів із звукописом. Розвивати спостережливість і вміння помічати особливості поетичної мови. Виявляти і розвивати творчі здібності дітей.

Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу

– Допомогти відшукати ще один секрет вірша нам допоможе гра. Уявіть, що ви не розумієте змісту і чуєте лише звуки. Чи можуть вони підказати зміст, викликати думки? (Вчитель читає уривок з вірша Лесі Українки):

Спить озеро, спить ліс і очерет.

Верба рипіла все:

“Засни, засни.”

І снились дивні самоцвіти

Незнані їй досі трави, квіти.

[Так, звуки [с], [з] викликають почуття спокою, тиші.]

- Перевірте цей “секрет”, читаючи вірш Лесі Українки “Тиша морська”.

В час гарячий полудневий виглядаю у віконце:

ясне небо, ясне море, ясні хмарки, ясне сонце ...

Тиша в морі .. ледве-ледве колихає море хвилі,

не колишуться од вітру на човнах вітрила білі.

З тихим плескотом на берег рине хвилечка перлиста;

править хтось малим човенцем, – в’ється стежечка злотиста.

- Які ще звуки, крім названих, викликають почуття тиші? [х], [ш].]

-Виявляється, що свої почуття, настрої у вірші можна передавати звуками. -Як би ви назвали цей “секрет”? (Діти придумують різні варіанти, а вчитель повідомляє назву терміну “звуконіс”) і записує це слово на дошці.

1. Прочитайте вірш Емми Мошковської “Телеграма”.

- *Тлеграму-граму-граму нам сьогодні принесли*

- *Розбудили-дили-дили, розбудили і пішли...*

- Скажіть, хто розбудив мешканців будинку? Чи говорилося у вірші, що поштар стукав чи дзвонив? [Ні, про це не згадується у вірші.]

- Правильно, там лише сказано “розбудили” і все. -А зараз прочитайте вірш ще раз, протягуючи звуки, які повторюються. То стукав чи дзвонив поштар? [Думки розходяться]. -Всі ви правильно міркуєте, адже точно визначити стукав чи дзвонив поштар практично неможливо. Але можна прослідкувати, як за допомогою звукових повторів поетеса зображає дзвінок (стукіт) поштаря.

- -У попередніх віршах звуконіс створений окремими звуками, а як у цьому вірші?[За допомогою звукосполучень і окремих слів]. Як висновок схема на дошці:

Звуконіс

звук

звукосполучення

слова

2. Гра «Відгадай»

– Про кого говориться у віршах? - Які використано звукопис?

1. Що за крик біля води?

Ква-су, кв-асу нам сюди.

Ква-су, ка-су, просто-ква-ші,

Нам вода набридла наша.

2. Друг у мене є Тимур.

Він говорить: мур, мур, мур.

Любить вилізти на мур

І хвалиться: Я – Ти-мур!

- Користуючись різноманітними звуками, звуконаслідуванням, тобто використовуючи **звукопис**, поет створює художній образ.

Фрагмент уроку № 3

Тема: “Секрети” літературно-художньої діяльності – віршування. Ритм.

Мета: ознайомити учнів із особливістю вірша – ритмом. Розвивати в учнів уміння знаходити відомі “секрети” віршів, оперувати ними.

Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу

– Пригадайте, що легше розповісти – зміст вірша чи казки? Спробуйте і переконайтесь, що вірші переказувати своїми словами важче. Ось, наприклад, маленький вірш Володимира Орлова:

– Ти чому розплакався?

– Об кішку поцарапався...

Спробуйте переказати - Чому ти розплакався? - Поцарапався об кішку!

– Добре вийшло? Звичайно, що ні. Ви лише змінили порядок слів. -Бувають такі жартівливі вірші, лічилки, скоромовки. зміст яких передати неможливо:

– Ене, бене, рес,
Квінтер, квантер, жес.

Ене, бене, раба,

Квінтер, квантер, жаба.

– Проте спробуємо переказати її плесканням у долоні. Наша лічилка буде звучати тоді так:

– .....— ∪ — ∪ —
— ∪ — ∪ —
— ∪ — ∪ — ∪
— ∪ — ∪ — ∪

(У схемі риска позначає наголошений склад, а дужка – ненаголошений. Кінець рядка – пауза.)

– Давайте повторимо лічилку одночасно словами і плесканням у долоні.
– Ви помітили, що короткі слова ми трохи протягуємо, немов зупиняємось?

Ось так:

Е – не, бе – не, рес, (пауза)

— ∪ — ∪ —

Квін – тер, кван – тер, жес. (пауза)

— ∪ — ∪ —

– Плескаємо у долоні, спостерігаємо за паузами
(Потім цю вправу “проплескує” один учень, а інші виконують лише торкаючись пальцем долоні, щоб не заважати йому.)

1. Спостереження за ритмічною організацією вірша. Прочитайте вірш.

Слово, слово, знову слово

Два рядочки вже готові.

Треба добре римувати,

Щоб чотири рядки мати

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪
— ∪ — ∪ — ∪ — ∪
— ∪ — ∪ — ∪ — ∪
— ∪ — ∪ — ∪ — ∪

- Розгляньте графічну схему вірша. Як розташовані наголошені
- (—) і ненаголошені(∪) склади у всіх рядках вірша? Зверніть увагу на те, що наголошені склади розміщені першими, а ненаголошені – другими.

2. Гра «Відгадай вірш». Розбір віршів за ритмічною будовою.

Із поданих уривків віршів виберіть ті, які відповідають такій графічній схемі:

∪ — ∪ — — ∪ ∪
∪ — ∪ — — ∪ ∪
∪ — ∪ — — ∪ ∪

(*Іди, іди дощичку,*

Зварю тобі борщичку

У новому горщичку)

- Зверніть увагу, ненаголошені склади можуть стояти перед наголошеними.

3. Закінчення вірша за схемою. ∪ — ∪ Допишіть рядки, вставляючи потрібні слова, які відповідають схемам, щоб утворився вірш.

- *Біля яру, біля стежки одягла ∪ — ∪*
- *Головою хилитала потихесеньку ∪ — ∪:*
- *Де ота біленька хатка, що гарнесенькі ∪ — ∪?*
- *Хай би вибігли до стежки, подарую їм ∪ — ∪.*

4. Гра «Хто швидше?»— Зобразіть графічно ритмічну організацію уривка вірша у схемі. Проплескайте його долонями (промугайте, проспівайте, протупайте тощо).

Фрагмент уроку № 4

Тема: “Секрети” літературно-художньої діяльності – віршування. Настрій.

Мета: ознайомити учнів із “секретом” вірша – настроєм. Розвивати вміння відчувати настрій у поетичних творах, адекватно його передавати.

Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу

– Послухайте вірш, який написав учень другого класу:

*Прокинулась зі сплячки вже зима,
Багато снігу і забав нам принесла,
Вже скрізь летять сніжинки,
Неначе біленькі пилінки.*

– Чи подобається вам цей вірш? Чому?

[Цей вірш не дуже подобається. Рядки у ньому римуються, є ритм, але не хочеться вчити його напам’ять; - він безбарвний; - не емоційний; не відчувається щирість поета]

– А такий вірш: *Я дівчинка невеличка,*

*На голові в мене стрічка,
Вмію шити, вишивати,
Ще й читати і писати.*

[Цей вірш запам’ятовується легко; він веселий.]

– Його написала Олена Пчілка. Як ви думаєте, чому цей вірш краще запам’ятовується, ніж перший?

[Він співзвучний з настроєм поетеси.]

– То який “секрет” ховається у другому вірші? [Почуття, емоції, душа... – **настрій!**]

1. Визначення настрою віршів, схожих за темою, заголовком. -Які почуття викликає кожен з них? Чим відрізняються один від одного?-Який настій першого, другого віршів?[Сумний; жартівливий]. -А які ще настрої ви знаєте? -

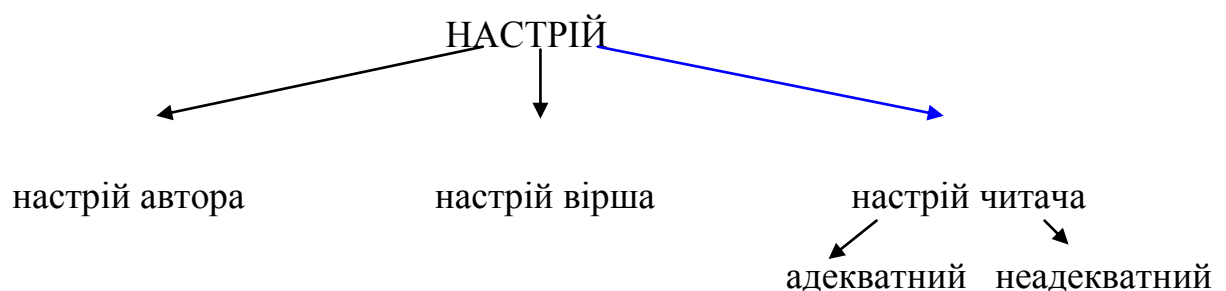
Давайте складемо з вами “словничок настроїв”, який допоможе нам у роботі із поетичними творами.

2. Встановлення настрою вірша, прочитаного неадекватно змісту. Вірш Тараса Шевченка/ *Минає літо* вчитель навмисне читає з веселим настроєм):

*Минає літо. Шелестить
пожовкле листя по діброві,
гуляють хмари, сонце спить.*

– Який настрої цього твору? [Веселий.] А чому ви так думаєте?

[Вірш був прочитаний із веселим, піднесеним настроєм.] –Прочитаємо ще раз. - Хто тепер думає інакше?[Сумний, тужливий].-А чому ви так думаєте? [Поет змальовує осінь, яка свідчить про закінчення літа, завмирання природи.] Отже, може бути настрої вірша і читача, які можуть не збігатися, і настрої автора, про який можна лише здогадуватися.. Пригадайте, спочатку ви казали, що настрої цього вірша веселий, чому ви дійшли саме такою висновку? [Ви прочитали вірш із захопленням, радісно.]А чий це настрої? [Це настрої читача.] Спробуйте прочитати цей вірш, що передати його справжній настрої – сумний, журливий. Як бачите, залежно від настрою, читач може прочитати вірш по-різному правильно(адекватно) і неправильно (неадекватно).

– Щоб правильно визначити настрої вірша необхідно звернути увагу на настрої автора вірша, який передається змалюванням образів, явищ.

– Давайте запишемо у наші словники відтінки настроїв, які щойно визначили.

–А тепер послухайте уривок вірша, який написав Д. Білоус.

Веселе слово

*Добре слово настрій, дух підносить,
забувати, друже мій, не варто,
що для настрою і жарту досить
просто теплого людського жарту.*

– Визначте самостійно настрій автора, настрій вірша, настрій читача.

Примітка. Такий літературно-поетичний матеріал можна використовувати як у позакласній, гуртковій роботі, так і, вплітаючи до змісту дидактичної структури уроку літературного читання, у процесі емоційно-образного, літературознавчого аналізів поетичних творів.

Додатки

Додаток А
Таблиця 1

Виразне читання

Техніка мовлення				Логіка мовлення		Емоційно-образна виразність			
сила голосу	висота голосу	темпо ритм	артикуляція	логічний наголос	паузи	настрій	почуття	міміка	інтонація

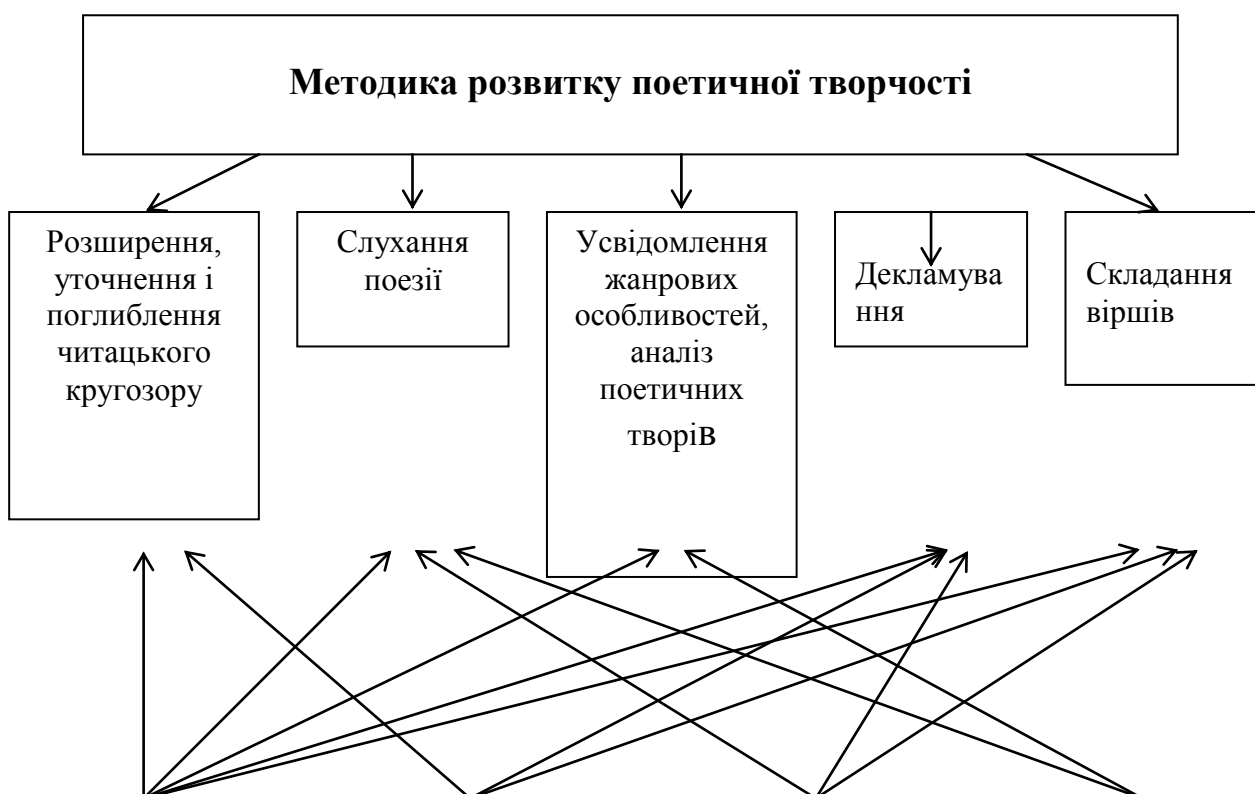
Додаток Б
Таблиця 2

Аналіз поетичного твору

№ п/п	літературознавчий	емоційно-образний	ідейно-тематичний	Творчо-діяльнісний
1.				
2.				
3.				

Віршування (складання віршів)

№ п/п	складання віршів з допомогою вчителя	самостійне складання віршів без урахування жанрових особливостей	самостійне складання віршів з урахуванням жанрових особливостей
1.			
2.			

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php.ua>.
2. Іванова Л.І. Поетична скринька: Зошит з друкованою основою для учнів початкових класів. –Рівне: РДГУ, 2009. 49 с.
3. Іванова Л.І. Проблеми введення літературознавчої пропедевтики у початкових класах. Поч. школа. 2000. № 11. С. 21-24.
4. Левин В.А. Когда маленький школьник становится большим читателем. – М.: Лайда, 1994. 190 с.

Відомості про автора

Іванова Лідія Іванівна, кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра теорії та методик початкового навчання,
Рівненський державний гуманітарний університет
Тел. 38(067)8313716, lidiyaivanova@gmail.com